

Villem Normak: „Kuigi 1992. ja 1920. aasta põhiseaduse haridusse puutuvate tekstide sisu on pea identne, tuleb silmas pidada, et 1920. aasta tekst oli tollases mõistes revolutsiooniline.”

90 aastat kaasaegset haridust Eestis

Villem Normak

TLÜ Eesti pedagoogika arhiivmuuseumi direktori kt

1920. aasta algkooliseadus ja 1928. aasta algkooli õppekava löid seadusliku aluse nüüdisaja uudsele eesti koolile.

Eesti vabariigi 1992. aasta põhiseaduse § 37-st võib lugeda: „Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta. /- - -/ Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus. Hariduse andmine on riigi järelevalve all.”¹

Huvitav on eeltoodut kõrvutada 1920. aasta 15. juunil vastu võetud Eesti esimese põhiseadusega, mille § 12 sätestab: „Õpetus on kooliealistele lastele sunduslik ja rahvakoolides maksuta. Vähemusrahvustele kindlustatakse emakeelne õpetus. Õpetuse andmine seisab riigi ülevalve all.”² Kuigi tekstide sisu on pea identne, tuleb silmas pidada, et 1920. aasta seaduses öeldu oli tollases mõistes revolutsiooniline.

Loodi ühtluskooli alused

Juba enne põhiseaduse vastuvõtmist kinnitati 1920. aasta 7. mail *avalikkude algkoolide seadus*, mida põhiseaduse ja maaseaduse kõrval võib pidada üheks olulisemaks Asutavas Kogus vastu võetud õigusaktiks. Sellega realiseeriti Eesti haritlaskonnas juba aastakümneid küpsenud unistus emakeelsest ja rahvuslikust koolist, mis oleks tasuta kättesaadav ja kohustuslik kõikidele lastele. Seaduse väljatöötamisel oli suur roll õpetajaskonnal ja neid ühendaval õpetajate liidul. Algkooliseaduse vastuvõtmisele eelnesid pinevad vaidlused nii õpetajate seas kui ka Asutava Kogu poliitiliselt ärevas õhkkonnas. Ühelt poolt sooviti seadusega kaasajastada kogu siinset hariduselu, teisalt pidi vastuvõetav kord olema jõukohane noore riigi piiratud majandus-

võimalustele. Kujukalt ilmnis vaimu ja võimu igikestev vastuolu.

On märkimisväärne, kui kiiresti õnnestus iganenud tsaariaegne kool viia uuele tasemele. Eesti tulevase koolikorralduse alused pandi paika juba varem, õpetajate liidu korraldatud õpetajate üldkongressidel 1917. aastal. 7. ja 8. aprillil toimunud esimesel kongressil esines programmeeriva kõnega Peeter Põld, kes toonitas koolikorralduse tähtsamate eesmärkidega kooli seadmist rahvuslikule alusele, hariduse demokratiseerimist ja kõikidele kättesaadavaks tegemist ning õppetöö süvendamist laste võimete igakülgseks väljaarendamiseks. Põllu sõnavõttus kajastusid juba ka ühtlus- ja töökooli põhimõtted.³ 1917. aasta sügisest läksid paljud algkoolid õpetajate algatusel üle emakeelsele õpetusele.

Algkooliseaduse väljatöötamiseks alus-

tas 1918. aasta detsembris Enn Murd-maa juhtimisel haridusministeeriumis tööd rahvakooliseaduse eelnõu välja-töötamise komisjon. Kooliseaduse loo-misele asudes oli selge, et kohalikule traditsioonile toetumine on võimatu, ku-na tsaarieagne ebaühtlane ja omavahel seostamata koolisüsteem oli iganenud. Aleksander Veiderma märkis oma sõna-võtus Asutava Kogu ees: „Meie alg-koolid asuvad võimatutes oludes, neil puuduvad korralikud ruumid, nad on pimedad ja niisked, nende õppeabinõud puudulikud ja ka õpetajatel ei ole tarwi-likku ettevõtmistust. Kui meie sunnime last astuma algkooli, siis peame ka kor-raliku kooli looma.”⁴ Asutavas Kogus tu-li algkooliseadus esimesele lugemisele 1920. aasta 13. veebruaril. Asutavasse Kogusse kuulus teiste hulgas palju koo-lijuhate ja haridustegelasi, neist nimeka-mad olid koolidirektorid Jakob Westholm ja Nikolai Kann, Tallinna linnavalitsuse haridusosakonna juhataja, hilisem hari-dusminister ja koolidirektor Aleksander Veiderma ning Tartu ülikooli kuraator Peeter Põld. Rohkelt võttis kooliküsimus-tes sõna ka kirikutegelane ja hilisem haridusminister Jaan Lattik.

1992. aasta Eesti vabariigi haridus-seaduses on selgelt määratletud üht-luskooli printsiip: „Haridussüsteemi üles-ehitus ning riigi haridusstandard loovad igaühele võimaluse siirduda ühelt hari-dustasemelt teisele.”⁵ 1920. aastal oli vastav põhimõte siinsetes oludes aga midagi täiesti uut. Kuigi ühtluskool oli ideaaliks seatud juba esimesel õpeta-jate üldkongressil 1917. aastal, käisid Asutavas Kogus pikad vaidlused selle võimalikkuse üle valitsevates oludes. Pärast elavaid diskussioone võeti alg-kooliseaduse § 1 vastu järgmises sõ-nastuses: „Algkool moodustab ühtluskooli esimese järgu.”⁶ Selle lausega sõnastati kogu Eesti vabariigi haridussüsteem, mis tagas kooliastmete (alg- ja keskkool) orgaanilise seotuse ning sujuva ülemine-ku ühelt astmelt teisele.

Usuõpetus võeti õppekavast välja

Algkooliseaduse edasisel lugemisel tek-kis terav diskussioon kooli ilmalikkuse ja usuõpetuse staatuse ümber. Kuigi Asutava Kogu parem tiib (Maaliit, Rahva-erakond, Kristlik Rahvaerakond) pooldas

algkoolis usuõpetust, olid enamuses vasakerakonnad (sotsiaaldemokraadid, sotsialistid-revolutsionäärid, Tööerakond), kes seisid kindlalt usuõpetuse vastu. Sotsiaaldemokraat Mihkel Martna resü-meeris oma sõnavõtus rahvasaadikute ees: „Ma olen südametunnistuse waba-duse poolt, ja olen ka selle poolt, et Eesti wabariigis uskudel ja kirikutel wabadus oleks. Olgu kirikute wabadus, aga see wabadus peab kooliukse juures ära lõppema. Üle kooli läwe ei tahaks meie usumehi mitte lubada.”⁷ Usuõpetuse suurimateks eestkõnelejateks Asutavas Kogus olid Kristlikku Rahvaerakonda kuulunud Jaan Lattik ja Nikolai Kann, vastasteks teiste hulgas sotsiaaldemokraadid Mihkel Martna ja Villem Ernits. Pärast pikki vaid-lusi otsustas Asutav Kogu usuõpetuse alg-kooli õppeainete seast välja jätta. Küll aga jäi seadusesse paragrahv, mis lubas hari-dusministeeriumi loal algkooli õppekavas-se võtta seaduses nimetamata aineid, kui nende õpetamise tõttu ei kannata üldhari-duslike õppeainete õpetamine. Asutavas Kogus oli kõne all ka uskude õpetus, mis pidanuks lastele tutvustama maail-ma usundeid, kuid lõpuks otsustati seegi koolist välja jätta. Kõnesolev diskussioon sarnanes praegusaja religiooniõpetuse ümber toimunuga.

Avalikkude algkoolide seadus kinnitati Asutavas Kogus 7. mail 1920. Et olud ei võimaldanud kogu seaduses nõutut kohe maksma panna, andis vabariigi valitsus välja määruse, mille kohaselt „Avalikkude algkoolide seaduse täiel ula-tusel elluviimise viimaseks tähtajaks on 1930. a 1. jaanuar.”⁸ Toonane haridus-minister Konstantin Treffner kommentee-ris seaduse teisel lugemisel vastuvõt-mist Asutava Kogu ees: „Käesolewa seadusega astume tähtsa sammu koo-likorralduse alal. See seadus awab suuri võimalusi koolikorralduses /- - /.”⁹

Teisi olulisi uuendusi

Järgnevalt toon ära kõige olulisemad uuendused, mis 1920. aasta algkooli-seadusega maksma pandi.

- Seadus kinnitas kohustusliku ema-keelse (ka rahvusvähemustele) ja mak-suta algkooli ühtluskooli esimese järgu-na. Algkoolikursuse kestuseks määrati kuus aastat, kuigi mitmed Asutava Kogu liikmed pooldasid seitsmeklassilist alg-kooli. Kompromissina võeti seadusesse paragrahv, mis nõudis algkoolide juurde

vähemalt kaheaastase kursusega täien-duskoolide avamist neile lastele, kes ei jätka õppimist kesk- või kutsekoolis (tegelikkuses jäi täienduskoolide asuta-mine küll tagasihoidlikuks). Seadusega sätestati koolikohustus 7.–16. eluaasta-ni või algkoolikursuse lõpetamiseni.

- Koolikohustust põhjusetu mittetäit-vate laste vanematele oli ette nähtud rahatrahv või koguni kuni kahekuune arest. Seadus keelas koolikohustusli-ke laste palgalisse ametisse võtmise. Sätestati kooliaasta kestus 1. augustist kuni 31. juulini, kusjuures tegelik kooli-töö pidi kestma vähemalt 35 nädalat.

- Koolide asutamine ja ülalpidamine pandi kohalike omavalitsuste (vallad, ale-vid, linnad) õlule. Riikliku või maakondli-ku tähtsusega algkooli võisid asutada ja ülal pidada ka riik või maakond (riikliku alluvusega oli näiteks Tallinna õpetajate seminari harjutuskool).

- Seaduses määrati kindlaks algkoolis õpetatavad ained: 1) kodulugu, 2) ema-keel, 3) laulmine, 4) võimlemine, 5) käsi-töö, 6) joonistamine ja joonestamine, 7) aritmeetika ja algebra, 8) geomeetria, 9) loodulugu ühes tervishoiuga, 10) maa-teadus, 11) ajalugu, 12) kodanikuteadus, 13) kaks võõrast keelt. Huvitav on õp-peainete järjestus. Esimesel kohal olev kodulugu oli tollal nn kooliüenduse lõök-sõna ja juhtmõte. Kodulugu, mis varem oli siinses koolis tundmatu, moodustas kogu algkooli noorema osa tuumiku, mil-lest pidi välja kasvama mitme teise aine õpetamine. Töökooli põhimõttele vasta-valt olid õppeainete loetelus suhteliselt eespool ka loovat ja füüsilist tegevust toetavad õppeained, nagu näiteks lau-mine, võimlemine, käsitöö ja joonistami-ne. Kõige lõpu jäeti võõrkeeled, millest ühe õpetamine oli kohustuslik, teine aga vastavalt lapsevanema soovile vaba-tahtlik.

- Seadusega võis õpetajaks valida isikuid, kes olid lõpetanud õpetajate se-minari, või õpetaja kutsetunnistusega kesk- ja kõrgema hariduse omanikke. Iga 30–50 õpetaja kohta pidi maakond või linn ametisse võtma tagavaraõpeta-ja, kes asendaks puuduvaid õpetajaid ning vabal ajal täidaks koduõpetuse ja vabahariduse instruktore kohuseid.

- Iga kooli juures pidi tegutsema hakkama pedagoogikanõukogu, mille ülesandeks oli „kooli kasvatuslikkude ja

õpetuslike küsimuste ning nendega lähedases ühenduses olevate muude koolielu küsimuste lahendamise.¹⁰ Pedagoogikanõukogu liikmeiks olid kõik kooliõpetajad, kooliarst, kooli hoolekogu esindaja ning lapsevanemate esindaja.

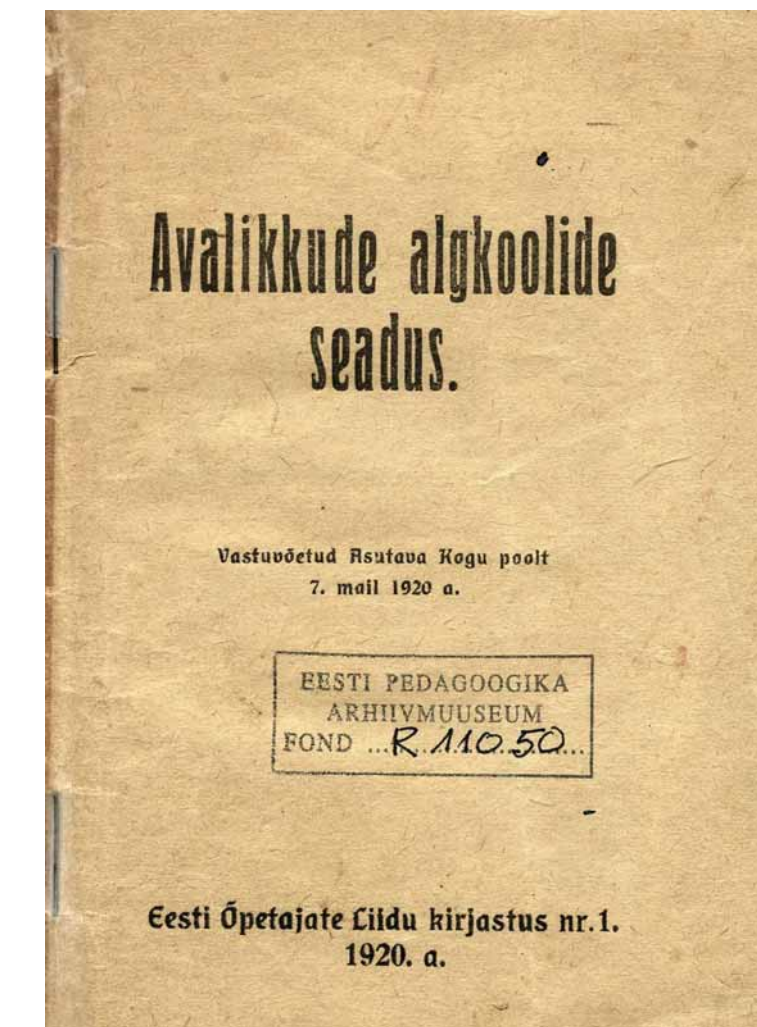
● Kui pedagoogikanõukogu hoolitses peamiselt pedagoogiliste küsimuste eest, siis kooli majandusajade korraldamiseks tuli tööle seada hoolekogu. Hoolekogu liikmeiks olid koolijuhataja ja õpetajad, lapsevanemate, kohaliku omavalitsuse ja kooli majanduslikult toetavate asutuste esindajad ning kooliarst. Hoolekogul olid küllalt laiad võimupiirid, muuhulgas kontrollis ta laste korralikku kooliskäimist, hoolitses õpilaste toitlustamise ja tervishoiu eest, korraldas vaesemate õpilaste abistamist, koostas kooli eelarve ning valvas selle täitmise üle jne.

● Kooli ja kodu vaheliste küsimuste lahendamiseks tuli vähemalt kolm korda aastas kokku kutsuda lapsevanemate koosolek.

Eelnevast nähtub, et varem peamiselt kiriku ja ametkondade bürokraatliku kontrolli all olnud kool oli astunud suure sammu demokraatlikkuse suunas, endiste järelevalveorganite asemele olid asunud uued ja laiema kandepinnaga organisatsioonid.

Diskussioon usuõpetuse teemal jätkus

Kuigi algkooliseadus võeti 1920. aastal Asutavas Kogus vastu ning 1922. aastal järgnes sellele avalikkude keskkoolide seadus, ei vaibunud üldsuses poleemika kooliküsimuse ümber. Üheks oluliseks teemaks, mis küttis kirgi poliitikute seas ning ühiskonnas laiemalt, oli usuõpetus. Peamiselt Kristlik Rahvaerakond Jaan Lattikuga eesotsas tegi elavat propagandat usuõpetuse tagasitoomiseks kooli ning lõpuks otsustati küsimus panna rahvahääletusele. Johannes Semper ütles juba algkooliseaduse teisel lugemisel 13. aprillil 1920. aastal Asutava Kogu ees: „Kui pannakse usuõpetuse alalejätmise küsimus rahvahääletamisele, siis võib kindel olla, et rahvas selle jaatavalt otsustab, sellepärast, et need, kes osa võtavad, enamasti wanemad inimesed on, kel otsekohe usuküsimus hingeliseks küsimuseks on saanud ja kes sedasama rada tahavad kultuurile anda, kuna need, kes usuõpetuse vastu

1920. aasta algkooliseadus ja 1928. aasta algkooli õppekava loiid seadusliku aluse tollasele moodsale eesti koolile.

hääletavad, ükskõiksed on. Niisuguse hääletamise tagajärge võib ette näha. /- - / Niisugustes kultuurilistes küsimustes ei saa mitte rahva enamust otsustada, vaid riik peab seda ise tegema. /- - / Miks ei tohi riik kultuuri alal wagusid ajada, teades, et tulewikus seda õigeks mõistetakse.¹¹ Semperi sõnavõttus väljendus Asutava Kogu radikaalseima tiiva suhtumine.

Jaan Lattiku värvikatest mälestustest võib lugeda: „Kakskümmend viis tuhat häält oli selleks vaja, et viia üht küsimust rahvahääletusele. Mõne lühikese ajaga oli koos ligi sada tuhat allkirja. Nüüd algas võitlus nõnda öelda elule ja surmale. Eesti rahvas aeti esmakordselt ajaloos jalule ja kodust välja, et mingi ta ja üteltu oma sõna, kas ta tahab eesti noorsugu kasvatada ristiusu tõdede alusel või pöörab ta oma silmad itta, kus Jumala salgamine alustas oma võidukäiku. Rahvaesindus parlamendis oli oma enamuses usuõpetuse vastu. Mis

tahtis aga rahvas?¹² Rahvahääletus toimus 1923. aasta 17.–19. veebruarini ja sellest võttis osa üle 450 000 inimese. Hääletusel pooldas usuõpetust 324 933 inimest, vastu oli 127 119.¹³ Sellega muudeti usuõpetus koolidele kohustuslikuks, õpilastele ja õpetajatele aga vabatahtlikuks õppeaineks. Rahvahääletuse tulemusena muudeti algkooliseadust, lisades õppeainete loetellu usuõpetuse. Õpilastele oli usuõpetuse vabatahtlikkus tegelikult piiratud, kuivõrd küsimuse pidid kuni lapse täisealiseks saamiseni otsustama vanemad. Usuõpetuse temaatikat uurinud Pille Valk on resümeerinud, et alates 1920. aastate keskpaigast poleemika küsimuse ümber vaibus ning usuõpetus oli koolis rahulikult kuni 1940. aastani.¹⁴

Algkooliseaduse arutelul kerkis mitmeid üldist laadi küsimusi, mis otsustati seadusest välja jätta arvestusega, et need määratakse tulevikus üldise haridusseadusega. Etteruttavalt võib öelda,

et sellise seaduse vastuvõtmiseni ei jõudki. Nii jäi algkooliseaduses näiteks sõnastamata algkooli eesmärk. Viimast ei selgitanud ka 1921. aastal kinnitatud algkooli õppekava. Algkooli eesmärgi selge sõnastamiseni jõuti 1928. aasta õppekavaga, mida võib 1920. aasta algkooliseaduse kõrval pidada teiseks oluliseks verstapostiks siinse koolielu kaasajastamisel. Õppekava eessõnas seisab: „Algkooli esimene tähtsam ülesanne on kasvatus. Kogu õpetus algkoolis peab võtma oma sihiks laste kehalise ning vaimlise arendamise ja kõlbla täiendamise, luues sellega aluse selge ilmavaate, kindla ning hea iseloomu ja teovõimsa isiksuse kujunemisele.”¹⁵ Tänapäevast vasteid otsides võib võrdluseks tuua 1992. aasta haridusseaduses fikseeritud eesmärgid:

1) luua soodsad tingimused isiksuse, perekonna, eesti rahvuse, samuti rahvusvähemuste ja Eesti ühiskonna majandus-, poliitilise ning kultuurielu ja loodushoiu arenguks maailma majanduse ja kultuuri kontekstis;

2) kujundada seadusi austavaid ja järgivaid inimesi;

3) luua igaühele eeldused pidevõppeks.¹⁶

Õpetajate liidu oluline roll

Haridusseaduste ja õppekavade ettevalmistamisel oli parlamendi ja haridusministeeriumi kõrval väga oluline roll õpetajate liidul. Algkooliseaduse eelnõu oli arutuse all näiteks 1919. aasta detsembris Tallinnas peetud õpetajate päeval. Õpetajaskond suhtus tollal oma liidu tegevusse väga tõsiselt. Väikese Uuri küla algkooli õpetaja Jaan Sihver kirjeldab oma mälestustes, kuidas nägi välja minek Harjumaa õpetajate liidu koosolekule: „Et Kolga oli võrdlemisi kaugel nii Tallinnast kui raudteest (bussiliiklust tollal veel ei olnud), siis tuli jala laupäeva õhtul vastu keskööd kodust välja minna, et hommikuks jõuda Kehra jaama Tallinna poole sõitvale rongile. Samuti tuli õhtul hilja jälle jalgsi tagasi Kolga minna. Kolga Uurist Kehrani loeti 26 km; nii tuli siis tublisti üle 50 km-i ööpäevas jalgsi maha käia, koosolekul nõu pida ja järgmisel päeval magamata klassi tundi minna.”¹⁷

Eriti silmatorkav oli organiseerunud õpe-

tajaskonna panus õppekavade koostamisel. Algkooli õppekava oli kõneks õpetajate liidu 5., 6. ja 7. kongressil aastatel 1921, 1923 ja 1925. 7. kongressiks oli õppekava kohta liidule laekunud enam kui 600 arvamust. Peamise puudusena nähti kava liigset materjaliga koormatust. Samuti soovisid õpetajad õppeainete käsitlemisel mõnevõrra suuremat vabadust. Haridusministeeriumilt nõuti seniste õppekavade alusel uute väljatöötamist hiljemalt 1926. aasta sügiseks. Liidu 1927/1928. aasta tegevusarandes mainitakse: „Algkoolide õppekavade väljatöötamisel oldi haridusministeeriumile ja tema esindajale pidevalt abiks. Mitme aine õppekorralduse toimikonna poolt väljatöötatud kavade võeti kavade lõplikul koostamisel aluseks.”¹⁸ Nendele eeltöödele tuginedes andis Johannes Käis kavadele lõpliku kuju ning varustas nad seletuskirjadega. Kuigi hiljem on 1928. aasta õppekava koostamine omistatud pea ainuisikuliselt Johannes Käisile, oli tegelikkuses väga suur panus õpetajate liidul.

Murranguline etapp Eesti hariduses

1920. aasta algkooliseadus ja 1928. aasta algkooli õppekava löid seadusliku aluse tollasele moodsale eesti koolile. Algkooliseaduse üks loojatest Enn Murdmaa võrdleb oma mälestustes uue seadusega kehtestatud algkooli endise tsaariaegse rahvakooliga: „Endise koolikorralduse põhjal oli maksev 3-talvine vallakool sunduslik, s.o. kolmel talvel napilt 300 koolipäeva. Uue seadusega maksmapandud koolikohustus kestab aga 6 aastat + 2 aastat täienduskoolis, s.o. 8 aastat, igal aastal 35 nädalat, s.o. 210 koolipäeva aastas, kokku 8 aasta vältel 1680 koolipäeva, seega 5,6 korda rohkem kui enne. – Ei tea ühtegi teist maad, kus koolisundust oleks korraga pikendatud enam kui viis ja pool korda.”¹⁹ Olgugi et kaheaastane täienduskool tegelikkuses käima ei läinud, moodustas algkool siiski alates 1920. aastast üldhariduse tugeva esimese astme.

Viited

¹ Eesti vabariigi põhiseadus – Elektrooniline Riigi Teataja // <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=633949> [27. jaanuar 2010].

² Riigi Teataja 1920, nr 113/114.

³ Rahvahariduse kongress 7., 8. ja 9. aprillil Tartus kommerskooli ruumides // Kasvatus ja Haridus 1917, nr 3/4, lk 113 (112–117; 5/6, lk 156–164).

⁴ Asutava Kogu protokollid. Protokoll nr 106, veerg 339.

⁵ Eesti vabariigi haridusseadus – Elektrooniline Riigi Teataja // <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=968165> [29. jaanuar 2010].

⁶ Riigi Teataja 1920, nr 75/76.

⁷ Asutava Kogu protokollid. Protokoll nr 107, veerg 372–373.

⁸ Riigi Teataja 1920, nr 153/154.

⁹ Asutava Kogu protokollid. Protokoll nr 124, veerg 207.

¹⁰ Riigi Teataja 1920, nr 75/76.

¹¹ Asutava Kogu protokollid. Protokoll nr 120, veerg 5–6.

¹² Lattik, Jaan. Teekond läbi öö. I osa. Vadstena: Orto 1950, lk 233–234.

¹³ Valk, Pille. Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloo. Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918–1940. Tallinn: Logos 1997, lk 32–33, Tabel 1.

¹⁴ Valk, Pille. Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloo. Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918 – 1940. Tallinn: Logos 1997, lk 40.

¹⁵ Algkooli õppekavad. Tallinn: Haridusministeerium 1928, lk 1.

¹⁶ Eesti Vabariigi haridusseadus – Elektrooniline Riigi Teataja // <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=968165> [4. veebruar 2010].

¹⁷ Sihver, Jaan. Kilde ühe koolipapa elust. Tallinn 1969, l 250. Käsikiri TLÜ Eesti pedagoogika arhiivmuuseumis K327.

¹⁸ Eesti õpetajate liidu asemikkudekogu koosolek // Kasvatus 1928, nr 9, lk 471.

¹⁹ Murdmaa, Enn. Mälestusi ja mõtteid. Tallinn 1956, lk 52–53. Käsikiri TLÜ Eesti pedagoogika arhiivmuuseumis K297.